

geoisie; haar denken werd burgerlijk en vertegenwoordigde daarin de radikale, klein-burgerlijke richting. Daarbij behoorde een traditioneel aanvaarden van, en meelopen in de heersende godsdienstopvattingen, meest als de klein-burgerlijke protestantse „Low Church” tegenover de officiële anglikaanse „High Church”.

Anders was het in Duitsland, waar toen in diezelfde tijd, de tweede helft van de 19e eeuw, kapitalisme en arbeidersbeweging opkwamen. De snelle opbloei van de grootindustrie, en het samengaan van de bourgeoisie met de macht van het grondbezit plaatste de arbeiders in een scherpe strijdpositie tegen hen te samen en bewerkte een snelle en krachtige opbloei van de sociaaldemokratie. De Duitse arbeidersklasse had het voordeel, dat zij in de vorming van haar nieuwe gedachtenwereld steun vond in de wetenschappelijke uitkomsten van Karl Marx. Hij legde de krachten en ontwikkelingstendenzen bloot, die de opkomst en de komende ondergang van deze produktievorm beheersen, en wees aan de arbeidersklasse haar grote taak en roeping aan. En tegelijk ontvouwde hij in zijn historische studies de historisch-materialistische methode, die niet slechts toonde hoe het geschiedkundig gebeuren door de economische ontwikkeling van de maatschappij bepaald werd, maar ook de weg wees voor een natuurlijk inzicht in alle geestelijke verschijnselen, die tot nog toe met godsdienstige en mystieke leerstellingen verbonden waren. Zo kon bij de sociaaldemokratische arbeiders de materialistische denkwijze zich geleidelijk en zuiver ontwikkelen. En zij heeft hier in een uitgebreide literatuur krachtige uitingen gevonden. Natuurlijk niet zonder veel strijd en discussie. Uit de burgerlijke wereld waren zowel godsdienstige als ook atheïstische denkwijzen mee gebracht. Zoals altijd waar een vroegere strijdpositie door de bourgeoisie werd opgegeven, maar dan door kleinburgerdom en arbeiders, die niet mee wilden doen aan dit „verraad van principes”, wordt overgenomen en voortgezet, zo beschouwde ook hier het atheïsme zichzelf als het meest principieel en radikaal. Want het zag enkel de ideologische vorm, en zag niet het diepere principiële onderscheid tussen de burgerlijke en de proletarische revolutie. Het kreeg dan ook tegenover de Marxistische opvatting niet veel invloed. Het praktische standpunt vond zijn uitdrukking in het partijprogramma, dat de godsdienst tot ieders persoonlijke aangelegenheid verklaarde („Religion ist Privatsache”). Dit was echter niet enkel een uitvloeisel van een juiste beperking van het partijdoel tot de economische omvorming van de produktiewijze; het werd tevens een open poort naar velerlei opportunisme in de politieke propaganda en bleef daardoor een strijdpunt in de politieke discussies.

Toen in de nieuwe eeuw het reformisme, onder de invloed van de prosperiteit, steeds bewuster de geesten beheerste, bracht dit een toename van burgerlijke denkbeelden op elk

gebied mee. Doordat de bourgeoisie groter macht ontplooidde en de arbeiders dwong in haar strijd om wereldheerschappij mee te gaan, moest het gevoel van zekerheid van de socialistische toekomst in de arbeidersklasse steeds meer wegzinken. En deze onzekerheid bracht een toename van de religieuze gevoelens bij de arbeiders. Ook in Duitsland bracht het volgen van de leiding van de bourgeoisie een terugwijken van de zelfstandige materialistische denkwijze met zich. En dit geldt overal.

Zodra echter de arbeidersklasse haar strijd om de heerschappij, om de verovering van de bedrijven, om het meesterschap over de produktie opneemt, verandert dit. In deze strijd is nog veel meer dan ooit in vroegere tijd een scherp bewustzijn van het economische doel noodzakelijk. En ook veel meer de gebiedende eis van eenheid in handelen. De bedrijfspersonelen moeten als gesloten eenheden optreden; hier is geen mogelijkheid van splitsing naar ideologische gezindheid als in de vakbeweging. Als bijeenverzamelde arbeidseenheid bespreekt en besluit elk personeel zijn houding. Zouden hier godsdienstige verschillen willen meespelen, dan zouden zij, door de eenheid te splitsen, elk praktisch handelen verhinderen. Dus moeten zij in deze besprekingen volkomen uitgesloten blijven. Hier ontwikkelt zich de felste en diepstgaande maatschappelijke strijd, in klaar bewustzijn van zijn wezen, zonder enige ideologische inkleiding. Werkelijkheidsdenken beheerst de strijders. Altijd weer wordt iedere afwijking van het klaar voorgeschreven doel hersteld, doordat zij verzwakking en nederlaag meebrengt.

Toch zal de godsdienst in deze strijd waarschijnlijk een rol spelen, doordat hij het denken van de kleine burgerij en het platteland nog sterk beheerst. De bourgeoisie zal trachten deze klassen te organiseren tot een macht tegen de arbeiders. Daarbij zal zij natuurlijk in de eerste plaats een beroep doen op de eigendomsinstinkten, om daarmee haar uitbuitersbelangen te omkleeden. Maar tegelijk zal getracht worden aan deze strijd een ideologische vorm te geven als strijd van geloof tegen ongeloof. En dit zal de strijd der klassen verbitterder en wreder maken, wanneer voor geen rede vatbaar fanatisme de beredeneerbare belangen omhult en overwoekert. Maar ook hierbij ligt tenslotte de kracht van de arbeidersklasse in het steeds duidelijk naar voren brengen van haar economisch doel: de organisatie van de arbeid door de werkende, produktieve klassen zelf, met uitsluiting van alle zeggenschap van uitbuitersbelangen. Waarbij tegelijk elk spoor van onderdrukking der oude denkbeelden uitgesloten is, daar toch bij het eigen kollektief beheer der produktie de vrije uiting en ontplooiing van denkbeelden en geestesleven, voor iedereen, als haar basis en voorwaarde behoort. Wanneer ten slotte de economische noodzakelijkheid deze klassen tot samenwerking met de ar-

beidersklasse brengt, wanneer inschakeling van hun arbeidsgebied in het grote geheel ook voor hen bevrijding van alle kapitalistische uitbuiting betekent, wanneer dus ook hun oude klassewezen verdwijnt, dan is te verwachten, dat ook in hen een nieuw gedachtenleven opbloeit, dat de plaats van de overgeleverde geloven zal innemen.

Zo is dan met grote waarschijnlijkheid vooruit te zien, dat de bronnen zullen verdrogen, waaruit in de voorgeschiedenis van de mensheid tot nog toe de levenskracht van de godsdienst ontsprong. Geen oppermachtige natuurkrachten kunnen meer de mens verschrikken, geen natuurrampen, geen stormen of watervloeden, aardbevingen of epidemieën kunnen zijn bestaan in gevaar brengen. Zorgvuldig vooruitzien door steeds grotere wetenschap en steeds volmaakter techniek beperken de gevaren tot een minimum; geen leven wordt meer verspild. De wetenschap en haar toepassing maken de mensheid stoffelijk en geestelijk tot meester der natuurrampen, ter voorziening van alle behoeften. Geen oppermachtige onbegrepen maatschappelijke krachten kunnen haar meer teisteren of benauwen; door organisatie van de arbeid beheerst zij haar eigen lot, beheerst ze ook alle eigen geestelijke krachten van wil en hartstocht. De angst voor een wrekende rechter hiernamaals, welke de hulpeloze mensheid zovele eeuwen benauwde, zal dan verdwenen zijn, als in de samenwerking en toewijding aan de gemeenschap geen zedewet meer geschonden wordt. Zo zullen alle functies, die de godsdienst in het voelen en denken der mensen vervulde, door andere denkwijzen en gevoelsvormen overgenomen zijn.

Blijft dan echter niet nog altijd de functie van de godsdienst in alle vorige tijden, die van troost en verlichting te geven in de bitterste ogenblikken van scheiding en dood? De verzekering van het levensonderhoud door arbeid, en ook de wegneming van talloze voortijdige doodsoorzaken door ellende, ziekte en ongeval, tast het biologisch grondfeit van alle levende wezens, hun tijdelijke en beperkte levensduur niet aan. Maar de betekenis van dit grondfeit voor de menselijke gevoelens is toch in hoge mate afhankelijk van de maatschappij. Het geloof in een geestelijk voortbestaan van de gestorvenen, de psychologische basis van alle godsdienstvoorstellingen, reeds ontstaan bij primitieve volken uit droomervaringen, is in zijn krachtige latere ontwikkeling een uitvloeisel van de burgerlijke produktiewijze. Het sterke persoonlijkheidsgevoel, dat uit de persoonlijke arbeid onder eigen verantwoordelijkheid, gescheiden van anderen, opgroeide, kondenseerde dit geloof tot een behoefte en een zekerheid, dat de persoonlijkheid in haar ware wezen, als geestelijk wezen, onsterfelijk moest zijn. Eenzaam, of slechts in losse groepsverbanden, stonden deze persoonlijkheden in de wereld, ieder op zich zelf aangewezen in de strijd om het bestaan. Maar om elk dezer strijdende individuen stond een van de kleine groepen waarin de maatschappij uiteenviel, gezinsgemeenschappen, als 't

ware kleine onafhankelijke burchten op voet van oorlog. Zo werd de biologische band daarbinnen, van echtelieden, van ouders en kinderen, tot de enige sterke en vaste verbondenheid, economisch, stoffelijk, en ook geestelijk. Het verscheuren van deze band, onverwacht, of zelfs ook waar het kon verwacht worden, was de grootste rampspoed, die kon treffen: de zorg van de stervenden over die achterblijven, de verlatenheid van dezen, vaak verscherpt door economische ondergang, slechts matig verholpen door verwanten en vrienden, die ieder door de eigen levensstrijd in beslag genomen werden. Zo was in de vele achter ons liggende eeuwen de troost van het godsdienstig geloof in een weerzien hiernamaals en in een alwijze lotsbeschikker een noodzakelijkheid voor de mensen, om de wisselvalligheden van hun lot te kunnen dragen.

Met het opkomen van de nieuwe produktiewijze gaat met de overige voorwaarden voor het geloof ook deze noodzakelijkheid verdwijnen. Het persoonlijkheidsgevoel gaat op in een wijdomvattend gemeenschapsgevoel, waaraan het zich wijdt en waaruit het zelf zijn sterkste krachten put. Het heeft de illusie niet meer nodig van een persoonlijke onsterfelijkheid, een eeuwig geestelijk voortbestaan; de gemeenschap waartoe hij behoort, is feitelijk onsterfelijk. En al wat hij als zijn beste kracht, zijn gedachten en zijn werk heeft voortgebracht, blijft in deze gemeenschap leven; zijn geestelijk zijn is onsterfelijk in het geestelijk zijn van de mensheid en heeft geen afzonderlijk schimmig voortbestaan nodig. Een even vaste, zelfs nog vastere band dan vroeger de gezinsleden bond, bindt nu de mensen aan elkaar. Hier vallen dus niet slechts de economische gevolgen, de zorgen over levensonderhoud weg, die vroeger vaak het sterven zo zwaar maakten; maar ook de scheiding zelf wordt veel minder hard, nu in de sterke broederschap geen gevoel van verlatenheid kan opkomen. De dood heeft ook zijn verschrikking verloren voor een geslacht, dat geleerd heeft in de zwaarste strijd voor de bevrijding der mensheid het eigen leven op te offeren. En de albeheersende gevoelens van liefde voor de gemeenschap, die daaruit ontsproten zijn, worden steeds vaster en sterker in de arbeidsgemeenschap van vrije producenten. In het gouden geslacht dat dan opgroeit als nieuwe mensheid zal elk individueel leven als de tijdelijke verschijningsvorm van het zich steeds heerlijker ontplooiend gemeenschapsleven bewust zijn.

3. HET NATIONALISME.

Het nationalisme is de wezenlijkste ideologie van de bourgeoisie. De gemeenschap die zij, met kleine verschillen van betekenis, als natie, volk, vaderland of staat betitelt, is de enige wezenlijke gemeenschap, die voor haar boven de persoonlijkheid der afzonderlijke mensen staat.

De natie, het nationaal gevoel, het nationalisme, is historisch ontstaan en gegroeid met de bourgeoisie zelf. Het oorspronkelijke boerenbedrijf kent de dorpsgemeenschap en de grotere stam, de gouw of het door bergen afgesloten kanton; maar daarbuiten gaat de belangengemeenschap nauwelijks. Voor de burgers in opkomst vormt de stad de belangengemeenschap. De taaldialekten in naburige streken gaan geleidelijk in elkaar over, zijn over grotere landgebieden meestal verwant en maken daardoor samenhang onder één vorst gemakkelijker. Maar voor de boerengemeenten is het van weinig belang, welke vorst in de verte regeert en over welke andere streken hij heerst; en de rijken, zoals ze door oorlogen en anderszins ontstonden, strekken zich vaak over landen en stammen met verschillende talen uit.

Met de opkomst van het handelskapitaal en de grote burgerij wordt dit anders. De koopman, die in verre landen en zeeën handel drijft, heeft behoefte aan een sterke macht die hem beschermt, zijn mededingers bevecht en vreemde streken onderwerpt; desnoods sticht hij zelf een stedenbond. De industriële bourgeoisie moet ook haar waren verzenden en verhandelen, in konkurrentie met elkaar; zij heeft behoefte aan veiligheid op de wegen, aan eenheid en zekerheid van recht over een geheel land, aan steun van een grotere gemeenschap dan de enkele stad. Waar door vorstenmacht reeds een afgerond rijk gesticht was, als bijv. in Frankrijk en Engeland in de Middeleeuwen, wordt dit tot groter vastheid en eenheid gebracht. Waar dit niet het geval is tracht zij, met meer of minder succes, de streken met ongeveer gelijke taal, omdat taalgelijkheid de meest natuurlijke vaste basis voor gemakkelijke onderlinge samenwerking is, samen te voegen tot een moderne staat. Zo zijn Italië en Duitsland in de 19e eeuw tot samenhangende sterke staten geworden, in revoluties en oorlogen gebouwd door een krachtig nationaal gevoel van een omhoog groeiende bourgeoisie. Want deze voelde, dat in de versnipperde kleine staatjes haar bedrijf niet kon bloeien en zich ontwikkelen, en dat zij zich in de wereldpolitiek, in de strijd om markten en koloniën alleen kon laten gelden, als zij op een machtige staat kon steunen.

Dit betekent niet, dat de staat steeds samenvalt met de natie. Een staat is een politiek machtsinstituut, voorzien van dwangmiddelen; een natie wordt door innerlijke krachten samengehouden. Als de staat samenvalt met de natie, dan bezit hij de grootste innerlijke vastheid. In het streven naar macht zoekt echter iedere staat zo groot mogelijke gebieden en mensenmassas te annexeren; en is dat in vroegere tijd

geschied, dan bemerkt men nu vaak de verschillende oorsprong niet meer. Noord- en Zuid-Frankrijk waren in de middeleeuwen geheel verschillende volken, sindsdien samengegroeid; en in Spanje zijn nu nog de Catalanen en de Basken in volksaard en taal geheel verschillend van de Castilianen. Zo omvatte elke grote staat meestal gedeelten van andere stam en andere taal; het vorige Duitse Rijk bevatte Deense en Poolse streken; en Oostenrijk bestond indertijd uit een zevental verschillende steeds harrewarrende nationaliteiten. Zulke staten met niet-samengegroeide bestanddelen dreigen dan later uiteen te vallen. Economische belangen voegen vaak bijeen, wat naar ras en taal gescheiden was; een havenstad en een achterland met verschillend-talige bewoners zijn toch op elkaar als economische en dus politieke eenheid aangewezen, en het verbreken van de politieke eenheid schaadt de economische belangen.

Politieke eenheid en scheiding werkt echter zelf in sterke mate op de nationaliteit terug. Nederland en Noord-Duitsland behoorden oorspronkelijk bij elkaar door verwantschap van Nederduitse taal en volksaard. Maar de economisch-politieke ontwikkeling, het opkomen van machtige handelsteden in Holland, die een beschermende gordel van landprovincies om zich heen nodig hadden, sneed dit deel van het Duitse Rijk uit het geheel en maakte het tot een afzonderlijke staat. Van toen af gingen Nederland en Duitsland gescheiden wegen. En dat is het wat hen tot twee verschillende nationaliteiten maakte. Want de verschillende geschiedkundige ontwikkeling in meerdere opeenvolgende eeuwen, de een als een machtige handelsrepubliek, rijk door verovering en uitbuiting van koloniën, de ander als een stilstaand land van boeren, burgertjes en despootjes, later eerst in snelle kapitalistische ontwikkeling tot grote macht opstijgend, heeft op ieder een geheel verschillend stempel gedrukt. Nationaliteiten zijn lotsgemeenschappen; het samen gevormd worden door dezelfde belevenissen, dezelfde geschiedenis, dezelfde daarvan uitgaande geestelijke invloeden, die wij hun kultuur noemen, doet de mensen samengroeien tot een natie, een volk.

Zo komt het, dat mensen, die aan weerszijden van dezelfde landsgrens wonen en in afstamming, in levenswijze en in dialect bijna niet verschillen, toch tot verschillende volken behoren en verschillend nationaliteitsgevoel hebben. De een is geslachten lang onder Nederlandse wetten en politieke vormen opgegroeid, als vrije burger, het oog naar het Westen, de zeeprovincies, de wereldzee gericht; op school en in later verkeer Hollands sprekend, opgevoed met Willem van Oranje, Michiel de Ruyter en Jacob Cats, door Hollandse kranten op Hollandse economische en geestelijke belangen ingesteld en onder Nederlanders verkerend en reizend. De ander is geslachten lang onder Duitse wetten en politieke vormen opgegroeid, als rechteloos onderdaan van een klein potentaatje, later van Pruisen, het oog naar Midden-Europa

gericht; op school Hoogduits lerend, opgevoed met Schiller en de oude Frits, Duitse kranten lezend, over Duitsland zich bewegend, en door alle economische en geestelijke Duitse stromingen beïnvloed. Daaruit is het grote verschil in denkwijze, in levensopvatting, in kultuur ontstaan, dat veel belangrijker is en dieper gaat, dan de oorspronkelijke rasverwantschap en taalgelijkheid; en dit stempelt hen tot twee nationaliteiten, ieder met een eigen nationale kultuur. Zo wordt de uitdrukking begrijpelijk, dat nationaliteit gestolde geschiedenis is. En wat nog belangrijker is: daaruit is een verschillend gericht gevoel van saamhorigheid ontstaan, een gelijkgerichtheid van wil en een gevoel van gebondenheid met volksgenoten binnen de grenzen, van tegenstelling tegen de vreemden buiten de grenzen. Dit is de aktieve zijde, het nationaalgevoel, in tegenstelling tot het passieve verschil in nationaal karakter.

De taal, omdat hij het voertuig der kultuur is, is het grote werktuig voor ideeëngemeenschap en saamhorigheidsgevoel. Maar dat wil dus niet zeggen, dat het de taal alleen is, die de nationaliteit bepaalt. Zwitserland heeft zich evenals Nederland vele eeuwen geleden aan de lotsgemeenschap met Duitsland onttrokken, maar het heeft de Duitse taal als schrijftaal gehouden. Zo worden ook de Zwitsers met Schiller en Goethe opgevoed, en ondergingen voortdurend door literatuur en tijdschriften alle Duitse geestelijke invloeden. Toch bleven zij, door hun geheel aparte politieke geschiedenis, hun kanton-ekonomie, hun vrijheid en oud-ingewortelde burgerlijke gelijkheid een geheel ander volk. Zelfs een zich één voelend volk met drie erkende talen van aangrenzende grote landen, al gaf dit in de vorige wereldoorlog wel enige gedeeldheid van sympathieën. Ook zijn de Vlamingen en de Nederlanders niet één natie, ondanks de taalgelijkheid; in de geschiedenis van meerdere laatste eeuwen waren zij gescheiden, aan geheel verschillende lotgevallen onderworpen en bleven vreemd aan elkaar. De lange lotsverbondenheid heeft hier ontbroken. Engelsen en Amerikanen spreken en lezen dezelfde taal; maar hun gescheidenheid in lot, anderhalve eeuw lang, in twee gescheiden werelddelen, maakte hen tot twee vaak vijandig gestemde naties.

De natuurlijk gegroeide gelijkheden en verschillen in nationaal karakter en vooral in nationale gevoelens van saamhorigheid, die zijn het die de naties vormen, en dan de sterke innerlijke kracht der nationale staten uitmaken. Dat is het wat de bourgeoisie nodig heeft en wat zij als natuurlijk beschouwt; die gevoelens heeft zij steeds ontwikkeld en geprezen onder de naam vaderlandsliefde. Wat op deze natuurlijke wijze groeit, wordt dan nog door opzettelijke maatregelen kunstmatig bevorderd. Alle verschillen binnen de grenzen worden zoveel mogelijk uitgewist en onderdrukt, de verschillen met daarbuiten scherp en groot gemaakt. Over het gehele land wordt als noodzaak voor burgerlijk verkeer dezelfde taal gelijkelijk onderwezen, terwijl

over de grens een geheel andere taal plotseling begint. Daarbij worden niet alleen de provinciale dialecten verwaarloosd en onder de voet gelopen, maar ook afwijkende minderheidstalen, zooals het Gaelisch in Wales, het Provençaals in Frankrijk, het Fries in Nederland, al houden zij vaak stand in de plaatselijke omgang. Zo worden ook denkwijze en gevoelens binnen het land zoveel mogelijk gelijk gericht, met scherpe afscheiding aan de grenzen. Naast de natuurlijke maatschappelijke werkingen komt de opzettelijke propaganda. Alle krachten werken samen om vaster eenheid en groter gelijksoortigheid te vormen, om alle verdeeldheid in gevoelens uit te roeien en de tegenstelling tot het buitenland bewuster te maken. Met grote felheid wordt de leer van de klassenstrijd bestreden, die een kloof dwars door de volksgemeenschap legt, en zijn verkondiging zelfs als misdaad tegen de volkseenheid vervolgd. Het nationalisme proklameert als natuurfeit en maakt tot harde plicht, wat als produkt der maatschappij levend en soepel groeit in voortdurende verandering.

Nationaliteit is gestolde geschiedenis — maar de geschiedenis gaat voort, en voegt steeds nieuwe inwerkingen bij al wat bezonken was. Nieuwe economische ontwikkelingen, groei van het kapitaal, oorlogen, veroveringen, zijn nieuwe feiten die de grenzen veranderen, en nieuwe belangen, nieuwe wilsrichtingen en doelstellingen naar voren brengen, volkeren scheiden en verenigen, oude lotsgemeenschappen opheffen en nieuwe scheppen. Dus moet ook de nationaliteit door de wijziging in de stille krachten die haar stuwten, voortdurend veranderen, in vorm en inhoud. Zij groeit eerst geleidelijk op; zoals nog resten van oude produktievormen in het kapitalisme gebleven zijn, zo blijven ook nog tal van kleinburgerlijke provincialismen, van oude stamgevoelens en gebruiken over en ook verwantschaps- en nabuurgevoelens over de grenzen heen. Daar met het kapitalisme de wereldhandel ontstaat en een begin van wereldeenheid der produktie, kan het niet missen, of onder de bourgeoisie ontstaat tegelijk naast het nationale ook een kosmopolitisch gevoel van broederschap aller volken. Vooral in de eerste tijd van idealisme en vrijhandel; later, vooral als de strijd om wereldmacht feller en dwingender wordt, wordt dit als een kinderlijke illusie bespot en onderdrukt. In de landen waar het kapitalisme pas begint zijn intocht te doen en staten te vormen, is het nationalisme nog in eerste groei en weifelend, onzeker welke stammen en gebieden binnen of buiten eenzelfde staat zullen blijven. Zo was op de Balkan vaak niet uit te maken welke dalen en dorpen, met verwante, in elkaar overgaande dialecten bij de Bulgaren of bij de Serven behoren; en door oorlogstoestand wordt bepaald bij welke eenheidsstaat en -taal zij ingelijfd worden. (Trouwens, dat het Middelduits sprekende Geuldal nu Nederlands-nationaal is, is ook oorlogresultaat van 1632 en 1832). De nationaliteit wordt dan gedragen meer door intellektuelen en machtbegerige politici, dan door het zwakke begin van een bour-

geoisie. In de koloniale landen, ten slotte, werkt de onderdrukking en de uitbuiting door het Europese kapitaal als een prikkel tot ontwaken van nationaal bewustzijn, waarvan in Europa opgeleide intellektuelen dan de dragers zijn, als vorm van verzet, nog vóór er een bourgeoisie en een industrie van betekenis is, om er een stevige kracht aan te geven. Waar omgekeerd een groep van een enkel miljoen een apart idioom spreekt, kan een aldus opgeroepen nationalisme een belemmering zijn in de vorming van een grotere staatseenheid.

Bovenal van belang is voor ons, hoe in de oude landen van het kapitalisme met de ontwikkeling van de bourgeoisie het nationalisme verschillende vormen doorloopt en een verschillend karakter krijgt. Als de burgerij nog in haar eerste opkomst is en voor het eerst meester in haar eigen stad of klein gebied wordt, is het de eigen vrijheid, waarvoor ze strijdt. Zij breekt niet enkel de macht van het grondbezit, de adel, in het eigen gebied, maar zij overwint ook de vreemde machten en heersers, die haar bedreigen of onderdrukken. De opkomst van elke bourgeoisie als heersende klasse is verbonden met strijd tegen buitenlandse machten, oude half-feodale of absolutistische regeringen, of ook andere bourgeoisieën, die reeds te voren machtige concurrenten waren. Daarbij krijgt de nationale strijd de innerlijke bezieling van een bevrijdingsstrijd. Zulke oorlogen zijn tegelijk revoluties; en alle toewijding en zelfopoffering, die ook in de schepping van een nieuwe hogere produktiewijze de mensen drijft, neemt hier de vorm van nationale bezieling aan en verheft het nationalisme tot hoog idealisme. Zo bij de Hollanders in de 16e eeuw tegen de Spaanse koning, bij de Engelsen gelijktijdig tegen de Spaanse wereldmacht, bij de Amerikanen in 1776 tegen Engeland, bij de Fransen in hun Grote Revolutie tegen geheel Europa geleid door Engeland, bij de Italianen in de 19e eeuw tegen Oostenrijk; zelfs is de oorlog van 1870 van Duitsland tegen Frankrijk hier enigszins bij te rekenen. Het is op deze revolutionaire bevrijdingsoorlogen, dat de bourgeoisie naderhand met de grootste trots terug ziet; zij zijn het die haar geschiedschrijvers en dichters roemen als de hoogtepunten van het verleden, waar zij met eerbied en met nijd tegelijk van uit hun latere prozaïsche tijd aan terugdenken.

Want in de loop der ontwikkeling, reeds in bovenstaande opsomming, verandert gaandeweg het beeld. Niet enkel komt na, en zelfs reeds tijdens de bevrijding de praktijk van het kapitalisme, de winzucht van de ondernemers, de eigenbaat van staatslieden en ambtenaren, en komt de ontuchttering en teleurstelling van de ideologen en idealisten, die achter de ideologie de werkelijke zin van de gebeurtenissen niet gezien hadden. Maar ook treedt nu het nationalisme als onderdrukker van de vrijheid van anderen op. Kapitalisme is de heerschappij van een uitbuitende klasse over de arbeidende massa's, is strijd voor eigen winst tegen mededingers. Terwijl het zichzelf vrij maakt van vroegere

heersers, vestigt het nieuwe onderdrukking in het eigen land; terwijl het buitenlandse onderdrukkers van zich afwerpt, onderwerpt het zelf andere zwakke volken, soms aan zijn grenzen, soms in koloniën. En steeds onder de leuze van het nationalisme.

Zo krijgt nu het nationalisme een andere kleur. Niet de vrijheid, maar de grootheid van het eigen volk is nu de leidende gedachte. Het moet andere vrije volken overwinnen, het moet veroveren. Nu wordt een beroep gedaan op de gevoelens van trots, geappelleerd aan de instinkten van machtsgevoel en zelfverzekering ten koste van anderen, vooral bij hen, die als de handlangers, de zaakwaarnemers, de dienaren van het kapitaal optreden, de militairen, de ambtenaren, de intellektuelen en woordvoerders. En daardoor moet getracht worden om ook de massa der kleine burgers en arbeiders, door de schijn van grootheid ook voor hen, tot gewillige volgers en uitvoerders te maken, en door overdraging van een deel der macht, tot handlangers der heerschappij. Nu wordt het eigen volk tot een uitverkoren volk geproklameerd, in deugden, in krachten, in elk geval in bestemming boven alle andere staande, als de „grande nation”, als „Herrenvolk”, als „the finest race among mankind”, bestemd om andere volken te leiden en te beheersen.

Dit is niet, zoals ideologen menen, een ontaarding van het nationalisme; het is enkel zijn natuurlijke ontwikkeling onder de ontwikkeling van het kapitalisme zelf. Het is en blijft altijd de ideologie van de bourgeoisie, van een uitbuitende klasse, die zelf wil en moet heersen. In de eerste tijd, als de klasse opkomt en de massa der burgers omvat, treedt het karakter van eigen bevrijding op de voorgrond; naderhand, vooral en steeds meer als het grootkapitaal zich in een kleinere klasse concentreert, het karakter van macht tot onderdrukking van anderen. Maar in de grond blijft het dezelfde ideologie van de bourgeoisie. En ondanks het veranderende ethische aspect blijft het dezelfde meeslepende kracht op geest en gevoel der mensen uitoefenen.

Psychologisch is dit ook begrijpelijk. Voor de leden der bourgeoisie is de natie, het volk de gemeenschap, waaraan hun wel en wee verbonden is. Voor zijn algemene belangen, de grondslag van de behartiging van zijn persoonlijke belangen, moet ieder van hen op de gemeenschap steunen. Vooral als hij nog onvrij is, onderdrukt door een andere klasse of een vreemde macht. Dan voelt hij onmiddellijk, dat men slechts als vastverbonden gemeenschap voor de vrijheid kan strijden. Alle diepe en oude instinkten van gemeenschapsgevoel ontwikkelen zich nu als toewijding, offervaardigheid, liefde voor vrijheid en vaderland, en deze groeien tot machtige ideële krachten. Vooral ook in het jonge opgroeiende geslacht. In de kinderen is als erfenis uit de oertijd der mensheid een diepe instinktieve liefde voor gemeenschap aanwezig, die nog niet door de noodzaak van eigen strijd om het bestaan ontnuchterd en afgebrokkeld is. Zij staan geheel open voor de leringen van de gemeenschap.

waaraan zij zich moeten geven; zij voelen onmiddellijk dat deze gemeenschapsbelangen het hogere zijn, ver verheven boven het persoonlijk belang. Zij willen, dat deze gemeenschap, waartoe zij behoren en die zij liefhebben, groot en machtig en geëerd zal zijn; de grootheid en glorie van hun gemeenschap, hun volk, hun natie, is ook de hunne. Deze psychologische werkingen van de maatschappelijke ondergrond verklaren de kracht van de nationale gevoelens in de bourgeoisie, niet enkel in de tijd van haar opkomst en zelfbevestiging, maar ook naderhand, als zij zelf veroverend en onderdrukkend optreedt, als haar nationalisme optreedt als kultus van macht en geweld, als leer van uiterlijke grootheid en roem.

Het ligt in de natuur van het nationalisme, als ideologie van een heersende klasse die zichzelf niet klaar bewust als uitbuitende en onderdrukkende klasse kan erkennen, dat zijn werkelijke grondslag, behoefte aan macht voor winst en rijkdom, bij haar niet als zodanig tot bewustzijn komt. En vooral mag dat niet tot bewustzijn komen bij de andere klassen, de kleine burgerij en de arbeiders, wier belangen in geheel andere richting liggen. Daarom wordt de propaganda gevoerd met een beroep op geheel andere, ideologische en voorgestelde gronden, die wortelen in tradities van het verleden. Zo wordt een beroep gedaan op de eenvoudige gevoelens van vroegere primitieve arbeidsvormen; de liefde tot het plekje grond, waar de wieg eens stond, heeft betrekking op de naaste omgeving van stad en dorp, de wereld van boer en kleine burger; maar dit heeft niets te maken met de nationale staat, de natie van de bourgeoisie. Er wordt een beroep gedaan op de geschiedenis, die voor dit doel beoefend, pasklaar gemaakt en aan de jeugd geleerd wordt. Het komt er daarbij niet op aan om door historisch onderzoek de zuivere onpartijdige waarheid te leren kennen en te verbreiden; het gaat er om, in alle volksgenoten, vooral in het ontvankelijke jonge geslacht gevoelens van sterke saamhorigheid en van geestdrift voor hun volk te wekken; en daartoe moeten, eenzijdig gekleurd en soms in strijd met de waarheid, de daden van het voorgeslacht verheerlijkt worden. Zonder deze behoefte zou de objektieve nuchtere waarheid omtrent wat eeuwen geleden in dit land gebeurde een even matige belangstelling bij slechts enige weinigen wekken als de oude geschiedenis van Babylon of China. Maar de gekleurde voorstelling van het eigen verleden heeft een sterke gevoelswaarde voor het nationalisme; het is als een mythe die dient om de harten te verheffen, de geesten te spannen, en zo aan de staatsmacht van de bourgeoisie, voor haar strijd met andere staten, een grote innerlijke vastheid van geestelijke verbondenheid te geven.

Om voor dit zelfde doel aan de nationale gevoelens en doeinden een nog vastere grondslag te geven, wordt teruggegaan tot bloedverwantschap en ras als werkelijke, stoffelijke, lichamelijke grondslag. De rassen der mensheid hebben zich gevormd in de oertijd, in de vele duizenden jaren

vóór de tijd van de geschreven geschiedenis en de beschaving. Wij zien ze als zodanig optreden bij het begin van de geschiedenis, en ook in later ontdekte werelddelen, als grote groepen van stammen met min of meer overeenkomstige kenmerken en eigenschappen. Al weten wij niet in bijzonderheden hoe zij ontstaan zijn, zo staat het wel vast, dat in voortdurende oorlogen en volksverhuizingen sterkere of begaafdere of beter gewapende groepen zich uitbreidden ten koste van de zwakkere, deze onderwierpen, gedeeltelijk uitroelden of ze in zich opnamen. Na sterke vermengingen konden zich daaruit dan in tijden van rustiger afgeslotenheid weer gemiddelde afzonderlijke rastypen, verschillend van andere, ontwikkelen. Deze strijd om woonruimte en bezit van waardevolle levensbronnen is in de latere geschiedenis voortgegaan. Maar nu, door de opkomst van de burgerlijke produktie, in nieuwe vorm, door de vorming van staten, die door het nationaliteitsgevoel een innerlijke geestelijke samenhang krijgen. Hoewel door de beide toegepaste naam van „volk” verdoezeld, bestaat er dus een fundamenteel verschil tussen deze beide soorten van lotsgemeenschappen, de oorspronkelijke rassen en de nieuwe naties. Rassen zijn produkten van de oertijd, gemeenschappen die van andere afgezonderd en door bloedvermenging stabiel geworden zijn; naties zijn produkten van de beschaving, van de warenproduktie, vooral door de onderlinge geestelijke en politieke inwerking samengegroeid. In de moderne volken, de naties, zijn bijna altijd bestanddelen van meerdere rassen samengevoegd en gemengd.

Uit de geschreven geschiedenis weet men hóé sterke rasvermenging door latere volksverhuizingen, door oorlogen en veroveringen, of ook door vreedzame verhuizingen plaatsgevonden heeft. Germaanse stammen veroverden o.a. het Romeinse Frankrijk, namen een deel van de grond in beslag, en namen taal en kultuur over van de bewoners, grotendeels Galliërs met een laag van Romeinse immigranten. Uit de hofhouding, de volgelingen en bedienden, vaak onvrijen, vormde zich het ambtenaars- en bestuursapparaat van de vorsten, hun vazallen en ridders, terwijl de oorspronkelijke vrije boeren tot lijfeigenschap vervielen. De in Italië ingedrongen stammen vermengden zich ook daar met de oorspronkelijke bevolking en namen haar taal en kultuur over. Zo zullen omgekeerd, al bericht de geschiedenis nauwelijks iets over die voortijd, stammen van andere oorsprong, die in Duitsland woonden, door de Germanen bij de bezetting en verovering van dit land in zich opgenomen zijn. Toen de Arabieren Noord-Afrika veroverd en een groot deel van de mannelijke bevolking uitgeroeid hadden, beschouwden hun halfbloedige afstammelingen zowel als de onderworpenen voortaan Arabisch als hun taal, de Islam als hun kultuur, en werden tot een volksgemeenschap, die eerst nog deel uitmaakte van de grote, door sterk handelsverkeer verbonden wereldgemeenschap van het Chalifaat. In het volkerenmengsel van Spanje, uit Iberische, Romeinse, Gotische,

Arabisch-Berberse en Joodse elementen samengesteld, werd de strijdtegenstelling der godsdiensten en kulturen tot het voornaamste element in de latere vorming van de natie.

In moderne tijden van industriële ontwikkeling trokken grote aantallen plattelanders, soms van ander ras, naar de stad en burgerden zich daar geheel in. Zo trokken Ieren naar de Engelse steden, en later in nog groter massa's naar Amerika. Zo trokken Tsjechen uit Bohemen naar Weenen, namen de taal van hun omgeving over, en voelden zich na enige generaties niet meer verschillend daarvan; een Tsjechische naam kon evengoed voor 7/8 Duits bloed, een Duitse naam 7/8 Tsjechisch bloed verbergen. Het omgekeerde kon gebeuren met Duitsers, die zich in zuiver Tsjechische streken vestigden, gemeenschappelijke belangen met hun dorpsgenoten kregen, en soms tot vurige kampioenen van hun nieuwe nationaliteit werden. Was de verhuizing echter te massaal, of was de nationaliteitenstrijd eenmaal ontbrand, dan hield deze assimilering op.

Hoe zou men kunnen vaststellen, dat een tegenwoordig volk, een natie, van een bepaald ras uit de voortijd afstamt? Wanneer men niet over historische gegevens beschikt — die juist omgekeerd meestal op sterke vermengingen wijzen — dan kan het eigenlijk op geen wijze bewezen worden. Men heeft als enig vast overgebleven kenmerk van gemeenschap de taal. Nu is de taal in afgesloten boerengemeenschappen uiterst taai tegenover de oppervlakkige invloeden van een anders-talige heerschappij, die hen niet in hun eigenlijke wezen raakt. Maar het is bekend hoe dikwijls in het men-gen der volken de taal is overgenomen, soms van de heersers door de overwonnenen, soms van de overwonnenen met hogere cultuur door de ruwere heersers, vaak van meerderheden door tussen hen wonende minderheden. Dus is taalgemeenschap slechts somtijds en in algemeene trekken een aanwijzing van rasgemeenschap, al is dan later deze taalgemeenschap wel tot de sterkste kit in de vorming van moderne naties geworden.

Natuurlijk zijn er ook nog lichamelijke rasverschillen, die tussen de hoofdgroepen: Europeanen, Mongolen, Negers zeer groot en duidelijk zijn, maar tussen hun onderdelen als veel minder duidelijke verschillen in kleur van huid, van hoofdhaar en ogen, en in de vorm van de schedel (meer rond of meer langwerpig) optreden. Hier echter is de dooreenmenging van kenmerken in de moderne volken nog veel grondiger en verwarrender. Men spreekt in de ethnologie wel van een Noords („Nordisch”) ras, langschedelig, blond en met blauwe ogen, dat de oorsprong van de Germaanse stammen vormde, terwijl daartegenover het „Alpine” ras, donkerder en rondschedelig, met wat groter schedelvolumen. Midden-Europa bevolkte. Maar in het tegenwoordige Europa vindt men, afgezien van het in ras afwijkende Middellandse zeegebied, langschedelheid alleen overwegend in Noorwegen, Noordwest-Duitsland, Nederland en Engeland, terwijl het overgrote deel van Duitsland rondschedelig is, en dit in de

laatste eeuwen steeds meer geworden is. Een ethnoloog heeft eens opgemerkt, dat de bewoners van de vroegere Oostenrijkse monarchie naar lichaamskenmerken een bijna homogeen ras vormen, terwijl zij, als gevolg van verschil in taal en geschiedenis, uit zeven elkaar bestrijdende en zich later van elkaar afzonderende nationaliteiten bestonden. Terwijl omgekeerd de bewoners van Frankrijk een mengsel van zeer uiteenlopende raskenmerken zijn, maar nu, door lange lotsgemeenschap in een burgerlijke ontwikkeling als een enkelvoudige nationaliteit voelen en optreden.

Zo is dus rasgemeenschap als theoretische grondslag van de nationale gevoelens slechts een fantastische theorie, voor politieke behoeften uitgedacht. De kracht van het Duitse nationalisme ligt niet in het bloed van de oude Germanen, maar in de dwingende behoeften van het moderne grootkapitaal. In de ekonomie, in de produktiewijze, liggen de krachtige, reële wortels van het nationalisme. En daarom moet het voor de verschillende klassen ook een verschillende betekenis hebben.

Op de arbeiders had de ideologie van het nationalisme steeds veel minder invloed. Zodra zij uit het vroegere kleinburgerlijke gedachtenleven tot bewustzijn van hun toestand onder het kapitaal, dus van hun uitbuiting kwamen, waren hun belangen en gedachten geheel anders gericht, op strijd tegen hun uitbuiters. Zij zagen ook, hoe de leuzen van het nationalisme de dekmantel waren van grove winzucht, en hoe de meest zelfzuchtige kapitalisten, die met de vuilste middelen onderdrukten, roofden en knoeiden, het meest de frases van vaderland en vaderlandsliefde in de mond namen. En zij vonden, als het vaderland hen werkloos en zonder hulp aan hun lot overliet en hen in den vreemde liet trekken, daar ginds even zulke arbeiders, die klasseggenoten en kameraden voor hen waren. Zo trokken zij, in de praktijk, en daarna in de theorie van de klassenstrijd, de diepe maatschappelijke kloof dwars door de door de bourgeoisie geproklameerde nationale eenheid heen. In hen groeide uit de levenservaring zelf het besef van een andere sterkere lotverbondenheid op, die van de klasse; en zij verkondigden de saamhorigheid van de arbeiders van alle landen tot een lotsgemeenschap. Waar de arbeidersklasse voor het eerst bewust kritisch tegenover de uitbuiting door de bourgeoisie stelling neemt, daar drukt zij de diepste waarheid van haar klassepunctie uit in de verklaring: de arbeiders hebben geen vaderland. Waar de socialistische propaganda principieel tegen het kapitalisme optrad, richtte zij zich scherp tegen het nationalisme, en proklameerde het internationalisme als het beginsel van de proletarische klassenstrijd.

Maar in de politieke praktijk, in werkelijke wezen kon de strijd van de sociaaldemokratie niet veel meer doen, dan voor de arbeiders hun plaats binnen het kapitalisme te verzekeren en te doen erkennen. De werkelijkheid van hun strijdpositie was nog slechts een onvolkomen uitdrukking van hun klassepunctie. En deze werkelijkheid kwam daarin te

voorschijn, dat in de halfbewuste ondergrond van hun gevoelens, gevoed door de reformistische praktijk, ook een zeker nationaal gevoel aanwezig was, — wat te voorschijn trad, toen zij zonder ernstig verzet, in alle landen, bereid bleken in de wereldoorlog mee te doen. Het spreekt ook vanzelf dat, als de bourgeoisie heerst en haar macht nog in volle onbetwiste kracht staat, haar denkwijze de gehele maatschappij doordringt. Zolang de arbeiders politiek en maatschappelijk de bourgeoisie volgen, blijft hun hele geestgesteldheid burgerlijk, dus onder meer ook nationaal.

Ook direkte economische belangen werken daartoe mee. Wanneer een bourgeoisie machtig is door handel, en rijkdommen uit de koloniën haalt, druppelt daarvan op alle klassen wat neer; alle nemen ze deel aan de buit. Voor de intellektuelen meer baantjes, meer hogescholen; voor de kleine burgers meer goede klanten; voor de arbeiders minder verzet tegen betere arbeidsvoorwaarden. Zo in Engeland in de 19e eeuw, en ook Nederland, wat de beide eerste betreft, de benijde voorbeelden voor andere landen. Dat een bourgeoisie de wereldmarkt beheerst en dat haar industrie bloeit, is tegelijk een belang voor de arbeiders, zolang zij niet anders dan gehoorzame knechts van het kapitaal zijn. Maar er moet tot hun eer bijgevoegd worden, dat zij, waar zij bij monde van woordvoerders zich openlijk uitspraken, niet als bewuste deelhebbers van de burgerlijke exploitatie deze politiek steunden, maar tegen koloniale uitbuiting en tegen veroveringsoorlogen protesteerden. Het nationalisme der arbeiders had steeds een ander karakter dan dat der bourgeoisie; het vertegenwoordigde de vreedzame kleinburgerlijke illusionaire kant, tegenover de agressieve gewelddadige praktijk van de bourgeoisie.

Zodra de arbeidersklasse revolutionair optreedt en haar taak van economische omvorming der maatschappij opvat, valt het nationalisme geheel van haar af. De economische organisatie die zij opbouwt is produktie voor het gebruik, niet voor winst, en is gegrond op vrijwillige samenwerking, niet op heerschappij; strijd is alleen nodig ter bevrijding, tegen de heersende klasse. En deze organisatie, deze samenwerking houdt niet op aan de grenzen der landen, maar strekt zich over de gehele aarde uit. Wat de arbeiders in de 19e eeuw telkens en telkens weer proklameerden: dat zij, over alle landen, elkaar als broeders, als lot- en strijdgenoten beschouwen — maar wat praktisch, doordat zij de dwingende macht van de bourgeoisie moesten volgen, in de oorlogen telkens te schande gemaakt werd — dat kan eerst door hun revolutie tot werkelijkheid worden. In de praktijk van deze strijd tegen het kapitalisme zijn de arbeiders van alle landen op elkaar aangewezen; zij voelen zich als één bijeenbehorend leger; de grenzen van de tegenwoordige naties en staten bestaan voor hen niet. Nationaliteit, als neerslag van burgerlijke produktie, heeft voor hen alle zin verloren. Het verschil in de talen, die zij spreken, bewerkt slechts in zeer beperkte mate verschil in denkwijze

en kultuur, omdat de wezenlijke inhoud van denken en voelen, de belangrijkste kultuurinhoud voor hen allen uit dezelfde klassenstrijd ontspringt, die de hoofdinhoud van hun leven is. En moge er door de geheel verschillende voorgeschiedenis en tradities nog velerlei verscheidenheid in geesteskarakter en kultuur blijven bestaan, als de passieve zijde van hun wezen — naar de actieve zijde, de gerichtheid van de wil is door de nieuwe lotsverbondenheid, doordat hun strijd niet slechts gelijk maar identiek en gemeenschappelijk is, alle verschil verdwenen en zijn zij tot één geheel geworden. Dit nieuwe onnationale wezen der arbeidersklasse is meer en hoger dan internationalisme; want dit woord kan ook een vreedzaam samenwerken van de verschillende naties uitdrukken, zoals in een denkbeeldige ideale burgerlijke volkenbond. Voor de zich bevrijdende arbeiders zijn de naties geheel verdwenen; zij zien vóór zich de grote gemeenschap van de arbeidende mensheid der gehele wereld. Verwezenlijken ze eenmaal als meesters van hun arbeid deze wereldgemeenschap, dan is taalverschil — of het dan nog blijft bestaan of niet — geen beletsel meer voor algehele kulturele eenheid. Eenheid, niet in de zin van eenvormigheid, maar van saamverbondenheid. Zo verdwijnt dan het nationalisme van de aarde met de klasse waartoe het behoort.

Met het nationalisme is het dus geheel anders gesteld dan met de godsdienst. Het is een levende ideologie, die haar levenssappen nog steeds uit de economische ondergrond opzuigt. Het staat midden in de wezenlijke strijd, als vaandel van de vijand. Het is een leer die strijdt en meesleept, en die op de scherpste wijze tegen leer en praktijk van de klassenstrijd optreedt. En dus moeten de arbeiders daaraan de grootste aandacht geven. Vooral in deze zin, dat zij zich niet te snel aan de illusies van een overwinning overgeven, wanneer zij de organisatie van de vijand, het staatsgezag, verlamd zien. Want ook dan beschikt de bourgeoisie over sterke machtfactoren, stoffelijke en geestelijke. Haar geestelijke macht ligt besloten vooral in een sterk nationalisme, dat diep in haar binnenste leeft, dat haar overtuiging en volharding geeft, en haar verstrooide leden samenbindt. Hoe zij zich daaraan weer kan oprichten, toont de geschiedenis van Duitsland in de laatste twintig jaren.

Toen na de eerste wereldoorlog, in 1918, bij de ineenstorting van de Duitse oorlogsmacht de politieke heerschappij der arbeiders in handen viel, toen was de bourgeoisie er vooreerst geheel mee tevreden, dat socialistische leiders en democratische politici de regering in handen namen. Want dat gaf aan de arbeiders de illusie, dat nu, door republiek en democratie, hun wensen in vervulling zouden gaan: terwijl toch in wezen het oude kapitalisme, zelfs het adellijke grootgrondbezit onaangetaast bleef. Onder deze toestand begon zich de nieuwe strijdmacht van de bourgeoisie te vormen: uit haar jongere generatie, in hun grote overwinningshoop neergeworpen, uit de afgedankte officieren en

onderofficieren, nog geheel levend in de oude voorstellingen, uit de jonge intellectuelen, hopeloos en zonder uitzicht door het wegvallen van hun vroeger verzekerde toekomst in partikuliere en staatsbetrekkingen, allen verarmd door de devaluatie. Allen gestuwd door de verbittering over de Duitse nederlaag, en door een groeiende felle wil om de strijd voor wereldmacht weer op te nemen. Hun samenhang, hun geestelijke kracht lag in een brandend nationalisme, opgestookt door de vernederende vredesverdragen, in de vorm van haat evenzeer tegen de maar slap-nationale regeerders als tegen de buitenlandse machten. Zo traden zij op als de dragers van de grote nationale idealen, terwijl daartegenover van de zijde der arbeiders slechts de ideaal-loze voldoening over de republiek en de burgerlijke schijndemokratie stond, of de innerlijk onechte bolsjewistische leuze van wereldrevolutie onder partijdiktatuur. Door gestadige propaganda, gesteund door het geld dat het grootkapitaal steeds rijkelijker ter beschikking stelde, groeide deze beweging tot ze de regeringsmacht kon veroveren en de parlementaire republiek volkomen vernietigen. En, door het nationalisme tot de hoogste spanning op te voeren, een organisatie kon scheppen, in staat om de strijd om wereldmacht met veel groter kracht dan vroeger weer op te nemen.

4. DE DEMOKRATIE.

De democratie is een ideologie, die de arbeiders uit de oude burgerlijke wereld hebben overgenomen en meegebracht, die een belangrijke rol in hun vroegere strijd speelde, en daarom dierbaar is aan hun hart. Des te meer is het nodig het wezen van deze ideologie en haar betekenis goed te onderzoeken.

Demokratie is de natuurlijke organisatievorm van de oorspronkelijke gemeenschappen der mensen. In een stam heersten zelfbestuur en gelijkheid van de leden; in het gebruik van het gemeenschappelijke gebied, in de verdeling van de akkers hadden allen gelijke rechten. In de volksvergadering, waar de volwassen mannen gewapend bijeenkwamen, werd over de gemeenschappelijke aangelegenheden beslist. In de afgelegen maar strijdbare boerendemokratie van de Zwitserse kantons is de vorm hiervan nog lang overgebleven. De oorspronkelijke democratie was niet de geldigheid van een abstracte vastgestelde regel, maar de praktische organisatievorm behorende bij de oorspronkelijke eenvoudige produktie voor eigen gebruik; zij paste zich derhalve aan en veranderde al naar de omstandigheden ver-

anderden. De oorlog bracht slaven, die geen deel hadden aan de democratie. De oorlogen om grondbezit, een economische noodzaak bij voortdurende uitbreiding der volken, brachten aanvoerders naar voren, wel gekozen, maar later toch machtiger en rijker dan anderen. Levende naast rijkere beschaafdere landen trokken strijdbare benden op verovering uit en vestigden zich als een heersende aristokratie, met hun aanvoerder als koning, tussen de overwonnen boerenvolken. Zo groeiden er andere niet-demokratische maatschappijvormen uit.

In de opkomende burgerij, zoals in de Griekse steden in de oudheid, in de Italiaanse en Vlaamse steden in de middeleeuwen, treedt ook de democratie als de natuurlijke organisatievorm der gemeenschap op. Hier heerst, naast produktie voor eigen gebruik, het handwerk dat voor de markt, voor verkoop naar andere streken produceert. Hier is dus persoonlijk bezit volledig ontwikkeld; de democratie is de vorm van samenwerking en zelfbeschikking van vrije gelijke producenten, ieder meester over zijn eigen arbeidsmiddelen. In het oude Athene, dat deze democratie het zuiverst toonde, besliste de volksvergadering, maandelijks of wekelijks bijeenkomend, over alle gemeenschappelijke aangelegenheden. Bovendien werden de besturende functies, die in deze al hoger ontwikkelde burgermaatschappij als belangrijke noodzaak optraden, niet door vaste regerende ambtenaren vervuld, maar door de burgers zelf, om beurten, door het lot aangewezen. Evenzo de rechters, die alle geschillen uitmaakten. Alle burgers namen als gewapende troepen of op de schepen deel aan de oorlog ter verdediging van hun vrijheid; de generaals werden telkens voor een jaar door de volksvergadering aangewezen. Deze organisatie was alweer uit praktische behoeften, niet als toepassing van een abstract ideaal ontstaan. Er was dan ook een talrijke slavenbevolking, die geen deel had aan het zelfbestuur. Er waren aristokratische families van oud grondbezit, die niet formeel, maar wel inderdaad vaak een leidende rol speelden. Na de overwinning op de Perzische legers en vloten werd Athene de aanvoester van een Griekse statenbond, waarin zij mettertijd heersende en onderdrukkende macht werd. Als organisatie ter beheersing en uitbuiting van andere gemeenschappen onttaardde de democratie tot demagogie.

In de middeleeuwse steden waren de handwerkers georganiseerd in gilden. Waar deze handwerkersgilden op de te voren heersende patriciërs of koopmansaristokratie de overwinning behaalden, werd de stad democratisch georganiseerd. Niet door een volksvergadering als hoogste gezag, maar doordat het stadsbestuur uit vertegenwoordigers van de gilden, uit gildebestuurders was samengesteld. Dus een opbouw vanuit de produktie zelf, uit de saamhorende produktiegroepen. De kracht van deze democratie lag in de wapening van alle burgers; zij kon dus slechts blijven bestaan, totdat aan het eind van de middeleeuwen de sterke

huurlegers van de vorsten de steden de baas werden. Maar binnen de steden was toch de democratie beperkt; de gezellen, die bij de opkomst van kapitaalbezit steeds meer tot een blijvende arbeidersbevolking werden, hadden er geen deel aan. De steden waren dan ook voortdurend het toneel van een klassestrijd binnen de muren, tussen de rijke gilde-meesters, die de deelname aan het bestuur wilden beperken, en de armere klassen, kleine handwerkers en arbeiders, die trachten deel daarin te krijgen. In de 17e en 18e eeuw, de eerste eeuwen van kapitalisme en vorstenmacht, verdwijnt deze stedelijke democratie; ook in de vrije zelfbesturende steden, in Amsterdam, in Bern, in Frankfurt, regeren kleine klieken van rijke en machtige koopmans-families.

Eerst met de opkomst van de kapitalistische industrie begint principieel, hoewel nog niet dadelijk daadwerkelijk, het tijdperk van de burgerlijke democratie. Het kapitalisme stelt alle mensen als vrije en zelfstandige warenbezitters naast elkaar — de bezitloze arbeiders bezitten en verkopen hun arbeidskracht — dus moeten zij rechtens geheel vrij met hun bezit kunnen handelen. De revolutie, die het absolute koningschap met alle feodale wetten en gebruiken opruimt, proklameert dus vrijheid, gelijkheid en eigendomsrecht. Omdat de revolutie samenwerking van alle bij de nieuwe wereld betrokkenen eist, van bourgeoisie, handwerkers, boeren en arbeiders, dragen de dan afgekondigde grondwetten een sterk democratisch karakter: alle burgers nemen deel aan de verkiezing van de afgevaardigden voor de wetgevende parlementen. Maar dat is toch meer program dan werkelijkheid. Want in de eerste tijden, als de macht van het kapitaal nog vaster moet wortel schieten, mag het niet gestoord worden doordat de onder de raderen der concurrentie rakende kleine burgers en de zwaar uitgebuite arbeiders te zeer meester over de wetgevingsmachine zouden worden. Zo wordt voor deze klassen, uitgesloten van het kiesrecht, in de 19e eeuw de democratie het politieke program, het doelwit van hun actie. Want daarmee hopen ze de macht over de wetgeving te krijgen, ten einde de overmacht van het onderdrukkende kapitaal te breidelen; of zelfs, in de gedachtengang van de socialistische arbeiders, het kapitaal door de macht van de staat te overwinnen en een socialistische produktie te verwezenlijken.

En, uiterlijk gezien, slaagt deze actie. Het kiesrecht wordt stapsgewijs uitgebreid, tot tenslotte in de meeste landen alle volwassen mannen en vrouwen gelijke stem hebben in het kiezen van hun vertegenwoordigers in de parlementen. Men spreekt dan ook gaarne van deze eeuw als de eeuw der democratie. Maar dan blijkt dat dit geen nederlaag, geen zwakte is van het kapitaal, maar juist omgekeerd een teken van de innerlijke kracht van het kapitalisme. De burgerlijke orde heeft zich zo stevig gevestigd, de industrie heeft zich zo ontwikkeld, er is een zo talrijke burgerlijke klasse ontstaan, rijk en machtig, die deze orde als de natuurlijke

en vanzelfsprekende beschouwt, — en ook de arbeiders hebben hun plaats in dit geheel gevonden — dat de vrees voor democratisch kiesrecht als een gevaar voor de burgerlijke orde verdwijnt. Omgekeerd breekt nu het besef door, dat deze orde verstevigd wordt, als men alle grieven, alle opstandigheid, alle verbittering en kritiek een genormaliseerde gelegenheid tot uiting verschaft in parlementaire protesten en strijd der partijen. Het blijkt nu, dat de democratie zelfs de aangewezen politieke vorm is voor het omhooggroeiend kapitalisme. Want in de voortgaande ontwikkeling, verschuiving en structuurverandering vinden nu de tegen elkaar overstaande belangen van de verschillende klassen en groepen een regelmatig strijdperk, waar, zonder het geheel te verstoren, elk nieuw opkomend belang al naar zijn kracht en betekenis zich in de parlementaire wetgeving kan laten gelden.

Maar ten overvloede — men kan nooit weten — heeft de in werkelijkheid heersende grote bourgeoisie er voor gezorgd, deze democratie met waarborgen tegen „verkeerd” gebruik te omringen. „Vertrouwen in het volk, maar met voorzichtigheid!” aldus volgens professor staatsraad Openheim het liberale beginsel. De uitgebuite massaas moeten wel de overtuiging, d.w.z. de illusie hebben, dat zij door hun stembiljet maar goed te gebruiken, zelf hun lot in handen hebben, dus dat zij het aan zichzelf hebben te wijten, als ze niet tevreden zijn met het resultaat. Maar in de praktijk is er voor gezorgd, door de structuur van het politiek-parlementaire apparaat, dat de wil der massaas zich niet kan omzetten tot een politiek resultaat.

Daartoe dient in de eerste plaats de lange, vier- of vijf-jarige zittingstijd van een parlement. Slechts ééns in de vier jaren hebben de kiezers macht over de afgevaardigden, kunnen ze kiezen. En dan worden zij door leuzen, reclame, sensaties, schreeuwende propaganda en nieuwe beloften zozeer beïnvloed en overdonderd, dat er tot een werkelijk kritisch oordeel geen gelegenheid komt. Bovendien zijn ze niet vrij in hun keuze. De politieke partijen, organisaties van politici en hun aanhangers, met een goed georganiseerd apparaat van actie en reclame, gesteund door fondsen van belanghebbenden, bieden hun kandidaten aan; en deze hebben te voren reeds zozeer de beste kansen, dat elke stem op een buitenstaander als weggeworpen kan gelden. Voor-schriften over een benodigd minimum stemmental, of bijv. evenredige vertegenwoordiging maken het voor onafhankelijke groepen nog moeilijker om een zelf uitgekozen vertegenwoordiger naar het parlement te zenden. Mochten zij er toch hier of daar in slagen, dan staat zulk een man als eenling vrijwel machteloos tussen de goed georganiseerde partijen van politici.

De arbeiders in de meeste landen hebben zich aan deze machinerie aangepast door zelf ook een eigen politieke partij te vormen — in Duitsland de sociaal-democratie, in Engeland de Labour Party — die dan door haar getalsterkte